

pritom jasnu argumentaciju te imajući u vidu publiku širu od usko slavističke. Ono što treba imati na umu jest to da, iako se Hrvatska povremeno vraća u priču u vidu kasnijih povratnih čeških utjecaja na hrvatske glagoljaše, posvjedočenog između ostalog i u prihvaćanju kulta sv. Ćirila i Metoda, Verkholantsev svoju analizu situacije u Hrvatskoj zaustavlja na razmatranju nastanka legende o sv. Jeronimu glagoljašu. Ova studija, dakle, ne prati razvoj Jeronimove legende i kulta u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Usprkos tome, zaključci Verkholantsev o nastanku legende u Hrvatskoj i širenju glagoljaške kulture u Češku, te dalje u Šlesku i Poljsku predstavljaju izuzetno važan doprinos kako internacionalnoj tako i hrvatskoj medijevistici i slavistici. Štoviše, nema sumnje da će ova knjiga zbog, kako ga i sama autorica naziva, "neodoljivog šarma" legende (9) potaknuti interes i izvan znanstvenih krugova, pa se možemo nadati da ćemo u skorije vrijeme ugledati i njezin hrvatski prijevod.

Luka Špoljarić

Momčilo Spremić, *Srbija u Venecija (VI–XVI vek)* [Srbija i Venecija (6.-16. st.)], Službeni glasnik, Beograd 2014., 340 str.

Odnosi srpske srednjovjekovne države i Venecije odavno su privlačili veliku pažnju povjesničara. Kao rezultat tog interesa nastali su brojni radovi u kojima se razmatraju mnogi njihovi aspekti. Međutim, izuzimajući monografiju Ruže Ćuk *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku* nedostajao je cjelovitiji pogled na veze između te dvije države. Tu prazninu odlučio je popuniti akademik Momčilo Spremić svojom sintezom *Srbija i Venecija (VI–XVI vek)*.

U predgovoru (7-11) autor priopćava kako je radi proučavanja srpsko-mletačkih odnosa proveo istraživanja u venecijanskom i dubrovačkom arhivu, posebno se usmjerivši na period kasnog srednjeg vijeka (13.-15. st.). Također se osvrnuo i na najznačajnije zbirke objavljenih izvora, kao i na doprinos ranijih istraživača tematici kojoj je posvetio svoju knjigu. Naznačio je kako mu je bila namjera cjelovito obraditi odnose Srbije i Venecije do kraja 15. stoljeća, dok je 16. stoljeće prikazao uglavnom kroz kulturnu povijest. Naveo je i da njegova sinteza predstavlja samo pregled spomenutih odnosa, te da može poslužiti za daljnja istraživanja iste teme.

Svoje izlaganje Spremić je podijelio u dva osnovna odjeljka. Kroz prvi koji nosi naziv *Protok vremena* (15-208) u okviru šesnaest poglavlja predstavio je političke odnose između Srbije i Venecije. Njihov razvoj od ranog srednjeg vijeka do početka vladavine srpskog kralja Milutina (1282.-1321.) prikazao je sasvim kratko osvrnuvši se s više detalja jedino na utjecaj Ane Dandolo, unuke dužda Henrika Dandola, koja je bila treća žena srpskog velikog župana i kralja Stefana Nemanjića (1196.-1228.). Autor se odlučio više prostora posvetiti vremenu od kraja 13. stoljeća jer se od tada dvije države značajnije ekonomski povezuju uslijed početka intenzivne proizvodnje srebra u srpskim rudnicima. Uslijed toga pojavili su se i ozbiljni zapleti izazvani činjenicom da je novac kralja Milutina nalikovao onom koji je kovan u Veneciji. Isto tako, prvih desetljeća 14. st., Mlečani su postali važni kreditori kotorskih trgovaca što je dovelo do sporova. Politička suradnja dviju država dostigla je vrhunac tokom vladavine kralja i cara Stefana Dušana (1331.-1355.) koji je, kako je Spremić pokazao, često izlazio u susret Mlečanima, nadajući se da će mu oni pomoći zaposjesti Carigrad. Također, zajednički protivnik Republike sv. Marka i spomenutog srpskog vladara bila je Ugarska.

Postupnim slabljenjem autoriteta cara Uroša (1355.-1371.) za Mlečane su postali značajniji odnosi s pojedinim njegovim osamostaljenim velikašima koji su imali posjede na obali Jadranskog mora. Čitateljima je predočeno i da je Venecija udružujući se s njima neuspješno pokušala promijeniti stanje nastalo za nju nepovoljnim Žadarskim mirom 1358. godine. Tokom posljednja dva desetljeća 14. st. u odnose srpskih oblasnih gospodara i Venecije kao važan fak-

tor umiješali su se Osmanlije. Spremić je ukazao kako su Mlečani vještim balansiranjem uspjeli steći posjede u Zeti (Skadar, Drivast i trg Svetog Srđa). Politička situacija se pak iz temelja izmijenila nakon poraza sultana Bajazita u bitci kod Angore 1402. godine. Obitelj Balšića nastojala je povratiti gradove koje je ranije prepustila Mlečanima u čemu je imala podršku despota Stefana Lazarevića (1389.-1427.).

Kada je riječ o odnosima srpskih vladara i Venecije u 15. stoljeću autorovo izlaganje je daleko opširnije nego za prethodna razdoblja. Trudio se pritom da događaje koji su se ticali srpsko-mletačkih odnosa stavi u širi kontekst zbivanja koja su se odigravala na Balkanu i Mediteranu. Tako je naznačio da je Republika u toku rata koji je od 1419. vodila protiv zetskog gospodara Balše III. postigla velike uspjehe u Dalmaciji, kao i u svom zaleđu na talijanskom kopnu. Jedna od prekretnica dogodila se 1421. kada je despot Stefan naslijedio posjede svog rođaka Balše III. Na taj način Venecija je ponovo došla u dodir s jedinstvenom srpskom državom s kojom je vodila više ratova kojima je Spremić posvetio punu pažnju. Posebno je detaljno opisao sklapanje mirovnih ugovora između dvije strane. Tako je rat koji je despot Stefan od 1421. do 1423. vodio s Mlečanima okončan sporazumima iz 1423., 1424., 1426. i 1435. godine. Mlečani su tokom pregovaranja iskazali veliku umjetnost, kako je to Spremić istakao, dok je srpska strana često bila spremna na ustupke uslijed osmanskog pritiska. Napomenuo je i da su postignuti dogovori bili značajni za normalno odvijanje trgovačkog prometa na Jadranu.

Zetski posjedi dobili su za despota Đurđa (1427.-1456.) na važnosti nakon 1439. kada su Osmanlije zauzele veći dio njegove države. Međutim, kako iz Zete nije uspeo nauditi Osmanlijama, počeo je od 1441. prepuštati Veneciji svoja naselja u tom području. Kasnije mu je, kada je 1444. obnovio svoju državu, Republika sv. Marka odbila vratiti te posjede povodom čega je Spremić konstatirao da je despot Đurađ nasjeo na slatkorječivost Mlečana. Zbog toga je poveo rat protiv njih, ali je do 1453. doživio potpun neuspjeh, pošto je Venecija na svoju stranu uspjela privući utjecajnog zetskog velikaša Stefanicu Crnojevića. Ubrzo je osmanijskim osvajanjima prekinuta direktna veza između srpskog i mletačkog teritorija.

Nakon propasti srpske srednjovjekovne države 1459. Venecija je nastavila održavati vezu s članovima porodice Branković o čemu je autor pisao u posljednja dva poglavlja prvog odjeljka svoje knjige. Istovremeno je osvjetlio i životni put posljednjih Crnojevića. Najprije je Spremić pisao o kontaktima Mlečana sa djecom despota Đurđa Brankovića, među kojima se isticala sultanija (carica) Mara koja je živjela u Osmanskom carstvu. Zajedno sa sestrom Kantakuzinom od 1469. do 1475. imala je ulogu posrednika u mirovnim pregovorima sultana s Mlečanima o čemu autor donosi obilje podataka. Sa druge strane prati se i sudbina njihovog slijepog brata despota Stefana koji je od 1462. pa sve do smrti 9. listopada 1476. živio na teritoriju pod vlašću Venecije. Od oko 1465. živio je u zamku u Furlaniji, koji je od goričkog grofa Leonarda kupila Kantakuzina. Autor je posebno izložio sve probleme koje je ona imala da zadrži vlasništvo nad zamkom u kome je sve do preseljenja u Ugarsku 1485. živjela Stefanova udovica Angelina sa svojim sinovima, Đurđem i Jovanom. Krajem 15. i početkom 16. stoljeća Mlečani su održavali veze upravo s despotom Jovanom, koga su u jednom trenutku razmišljali primiti u svoju službu. Upravo informacijama o njihovom odnosu autor je okončao prvi odjeljak svog djela.

Druga opsežna cjelina pod nazivom *Svakodnevní život* (211-273) posvećena je prije svega ekonomskim i kulturnim vezama između Srbije i Venecije. Obradena su i pitanja iseljavanja življa s područja srpske države u Veneciju, kao i boravka Mlečana u Srbiji. Krajem 13. stoljeća glavni izvozni proizvod Srbije postali su plemeniti metali. Do Venecije oni su stizali uglavnom posredstvom Kotorana i Dubrovčana, koji su, kako je Spremić ukazao, krajem 14. stoljeća u toj trgovini stekli potpuni primat. Izvoz srebra iz Srbije dostigao je vrhunac u četvrtom desetljeću 15. stoljeća kada je preko dubrovačkih kompanija vjerojatno više od dvije tone srebra svake godine stizalo u Veneciju. Srbi su pak iz Venecije najviše nabavljali tkanine koje je za se-

be nabavljao viši društveni sloj. Njihov uvoz opao je nakon 1416. kada su Dubrovčani pokrenuli svoju manufakturnu proizvodnju tkanina. Spomenuti opsežni trgovački poslovi su po Spremiću pridonijeli da se i na tlu srpske države razvije kreditna trgovina i upotreba mjenica.

Iseljavanje s područja srpske države u Veneciju bilo je oduvijek prisutno, ali se zbog osmanskih osvajanja pojačalo u 15. stoljeću. Spremić je naznačio da je samo mali broj ovih doseljenika uspio steći znatniji imetak. Među njima je istaknuto mjesto pripadalo Božidaru Vukoviću, porijeklom iz okoline Podgorice, koji je od 1519. otpočeo u Veneciji štampati srpske bogoslužne knjige distribuirajući ih širom Balkana. S manjim uspjehom taj posao je nastavio i njegov sin Vincenco za koga Spremić ističe da je svoje porijeklo povezivao uz Vuka Brankovića, oca despota Đurđa. Boravak Mlečana u Srbiji bio je pak obično privremen.

Svoja završna razmatranja Spremić je iznio u *Epilogu* (275-278). Najprije je konstatirao različitosti između Srbije i Venecije u srednjem vijeku, a zatim je podcrtao da su dvije države prvenstveno bile povezane privredno zahvaljujući trgovini srebrom. Za ovim zaključkom slijedi sažetak na talijanskom jeziku (279-286), *Odabrana bibliografija* (287-316), *Registar geografskih pojmova* (317-323), *Registar ličnih imena* (325-336) te podaci *O autoru* (337-338). Potrebno je napomenuti da osnovni tekst nije opskrbljen bilješkama, budući da je namjera autora bila da knjiga dopre do šireg kruga čitatelja.

Sinteza Momčila Spremića *Srbija i Venecija (VI–XVI vek)* donosi dobro strukturiran i znanstveno osnovan pregled odnosa te dvije države u srednjem vijeku. Može se reći da je autor s pravom istakao promet plemenitim metalima kao ključan faktor koji je povezivao Srbiju s Republikom sv. Marka. Određeni nedostatak knjige predstavlja činjenica da knjiga nije opremljena povijesnim kartama koje bi čitateljima približile krajeve u kojima su se odvijali sukobi između dvije strane. Poput autora, nadamo se da će ova knjiga biti novi pokretač proučavanjima srpsko-mletačkih veza u srednjem vijeku.

Miloš Ivanović

Mária Vargha, *Hoards, grave goods, jewellery. Objects in hoards and in burial contexts during the Mongol invasion of Central-Eastern Europe*, Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series, Archeopress, Oxford 2015., 95 str.

Izdavačka kuća Archeopress je ove godine objavila knjigu Márie Varghe *Hoards, grave goods, jewellery. Objects in hoards and in burial contexts during the Mongol invasion of Central-Eastern Europe*. Glavna tema knjige su nakit i djelovi nošnje korišteni u 12. i 13. stoljeću u Mađarskoj. Ona je rezultat autoričina dugogodišnjeg rada na ovoj temi. Rezultate istraživanja srednjovjekovnog groblja na arheološkom nalazištu Kána obradila je u prvoj magistarskoj radnji na EL-TE sveučilištu *Kána falu templom körüli temetője* [Groblje oko crkve sela Kána]. Zatim je uslijedila daljnja razrada u drugoj magistarskoj radnji *Dress accessories and jewellery from twelfth and thirteenth century Hungary. Typochronology and social-economic interpretation based on finds from Kána village* na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti. Obje radnje su bile baza za daljnje istraživanje koje je rezultiralo ovom knjigom.

Budući da nakit razvijenog srednjeg vijeka (zbog razloga objašnjenih u knjizi) nije nikad zadobio pažnju istraživača kao onaj iz ranijih razdoblja, studija Márie Varge je važan doprinos ovoj temi te će zasigurno će biti zanimljiva arheolozima koji se bave dotičnim periodom. No, vrijednost knjige nije samo u objavljenom materijalu i njegovom tipokronološkoj analizi, već i u inovativnoj i kompleksnoj metodologiji kojom autorica pristupa temi. Ona arheološke nalaze stavlja u širi kontekst, preispitujući vezu materijalnih nalaza i društvene stratifikacije te kako i do koje mjere materijalni ostaci mogu donijeti nova saznanja o modi, ekonomskim odnosima i drugim aspektima srednjeg vijeka. Ova knjiga, zapravo, kako autorica kaže – preispituje odnos ljudi i njihova blaga. Samim time, bit će zanimljiva i drugim medievistima, ne samo arheolozima.